

**«DON'T BE SILENT!»:
SILENCE AND VOICE IN IVAN FRANKO'S POETRY**

Mariya ZUBRYTSKA

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Theory of Literature and Comparative Studies,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: zubrycka@lnu.edu.ua*

The article deals with the communicative functions of silence and voice in Ivan Franko's poetry and their perception in the light of ontological hermeneutics. The ontologization of silence in 19th century Ukrainian poetry gives an opportunity to reveal a correlation between being and non-being in the life of Ukrainian society as well as socio-cultural constants and variables which have an impact on its system of values. The ontological metaphors of silence and voice in 19th century Ukrainian poetry could be regarded as a good sample of symbolic transitivity from speechlessness and *vita contemplativa* to freedom and *vita activa*.

Keywords: topos, ontology of silence, being/non-being, metaphorization, symbolic transitivity.

УДК 801.654:821.161.2-1Франко

**ПРО ВЕРСИФІКАЦІЙНУ ОСОБЛИВІСТЬ
КОМПОНУВАННЯ ПОЕТИЧНИХ
ЗБІРОК ІВАНА ФРАНКА**

Борис БУНЧУК

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
кафедра української літератури,
вул. М. Коцюбинського, 2, Чернівці, Україна, 58012,
e-mail: clg-phil@chnu.edu.ua*

У статті показано, що Іван Франко, укладаючи свої поетичні книжки, намагався не розташовувати поруч творів з однаковою формою. Однак цього принципу поет не абсолютизував. У восьми збірках наявні окремі приклади «сусідства» віршів з однаковою формою. Більшість із них можуть бути пояснені змістовою спільністю таких поезій.

Ключові слова: поезія, вірш, форма, розмір, строфа, рима.

Питання про те, наскільки Іван Франко враховував аспект форми при komponуванні своїх поетичних збірок, ще не було об'єктом окремого розгляду у вітчизняному літературознавстві. Дослідники здебільшого вказували на

основний версифікаційний принцип, яким керувався І. Франко: максимально урізноманітнювати форму поетичних творів, що виразно репрезентовано в збірці «З вершин і низин» (перше видання – 1887). Саме в цій книзі І. Франко, на гадку Ніни Чамати, уперше звернувся до «циклізації як конструктивного принципу організації поетичного матеріалу», «включивши до неї кілька виділених заголовком тематичних добірок, що можуть розглядатися як ліричні цикли» [17, с. 240]. Про багатство форми віршів, що склали цикл «Веснянки», писало чимало дослідників. Наведемо захоплений відгук відомого франкознавця Валерія Корнійчука: «Уже на прикладі циклу «Веснянки» можна побачити, наскільки різноманітна метрична «карта» Франка-поета, який у кожному творі використовує оригінальну, властиву саме даному ліричному переживанню, ритмомелодіку вірша. Звідси – широка амплітуда метричних структур» [3, с. 378]. На багатство форми Франкових віршів 70-х – 80-х років (а саме вони й склали збірку «З вершин і низин») ще раніше вказував Семен Шаховський: «Немає у Франка однотипних, повторюваних від вірша до вірша строф; кожна річ має свою ритмомелодіку, внутрішнє звучання: «Гімн» – це чотиристопний хорей, укладений у десятирядкову строфу з оригінальним порядком рим; у строфі «Vivere memento!» уже дванадцять рядків і порядок римування інший...» [18, с. 141–142]. Наведемо ще одне важливе міркування цього дослідника: «Складається враження, що для Франка не існує готової техніки, як немає готових гам для композитора. Як із семи звуків гама композитор створює безкінечно різноманітні мелодії, так і Франко-поет – ритмомелодіку, яка утворюється формою строфи, komponує до кожної теми відмінну. Ми не можемо сказати, що такий принцип витриманий повністю, досить того, що він накреслився, а у значній мірі і реалізувався» [18, с. 142]. Про негативне ставлення І. Франка до монотонності форми, а також про окремі випадки уникнення її у творчості поета стисло сказано в монографії «Віршування Івана Франка» [1, с. 21, 156]. Відсутність спеціального дослідження позначається на повноті наших уявлень про міркування поета щодо віршованої форми та розумінні важливого композиційного принципу, який використовував І. Франко, укладаючи книги своїх віршів: не розташовувати поруч вірші з однаковою формою.

Мета нашої розвідки – встановити, наскільки важливою для поета була вимога різноманітності форми в процесі укладання власних віршів у збірки. Ознаками розрізнення форми вважатимемо розмір, строфічну будову, спосіб та схему римування або специфіку неримованих закінчень. Використовуємо такі умовні позначення: Я – ямб; Х – хорей; Д – дактиль; Амф – амфібрахій; Ан – анапест; ЯЗ – тристоповий ямб; Я4343 – три- і чотиристоповий ямб; Я2-4 – ямб різностоповий з змінною довжиною рядків від 2-х до 4-ох; Ябцу1 – шестистоповий ямб із цезурним усіченням на один склад; Ябцн1 – шестистоповий ямб з цезурним нарощенням на один склад; Дк – дольник; Тк – тактовик; Акц – акцентний вірш; ПК – поліметрична конструкція; А, В, С, D... – жіночі рими; а, b, c, d... – чоловічі рими; а', b', c', d'... – дактилічні рими; X, x, x' – неримовані рядки з жіночими, чоловічими і дактилічними закінченнями; п/сх – позасхемний наголос; зр/наг – зрушення наголосу.

Матеріалами дослідження слугують прижиттєві збірки віршів Івана Франка.

Перша поетова збірка віршів – «Баляди і розкази» (1876) – складалася з 14-и творів. Подамо описання їхньої форми відповідно до розташування віршів у книжці: «Пролог (з Гайного)»: Амф4343443 з окремими дольниковими рядками, 7-вірші, аВаВссВ; «Данина»: Амф4, 2-вірші, аа; «Арфярка»: Ан2, катрени, аЬсЬ; «Аскольд і Дір під Царгородом»: Амф4, 2-вірші, аа; «Шотландська пісня (з Пушкіна)»: Х4, катрени, ааВВ; «Рибак серед моря»: Х4, катрени, АЬсЬ; «Князь Олег»: Дк4, 2-вірші, аа; «Керманич»: Амф3, катрени, АЬсЬ; «Ой чому ж ти мя, тяжке горенько... (Із О. К. Толстого)»: подвоєний 5-складовик, астроф., нерим.; «Святослав»: Амф4, різностроф., аа; «Русалка (з Пушкіна)»: Я4, 8-вірші (4+4), АЬАЬСдСд; «Месть за убитого (арабська дума)»: ПК: 1. Я6, 2-вірші, аа; 2. Амф5353, катрени, аВаВ; «Хрест чигиринський»: Я5цу1, катрени, ааЬЬ; «Коляда (руським господарям)»: 10-складовик (5+5), астроф., нерим.

Зафіксуємо таке: у «Балядах і розказах» І. Франко використав одну й ту ж поетичну форму (Амф4, 2-вірші, аа) у двох поезіях: «Данина» та «Аскольд і Дір під Царгородом». Формально близька до цих творів і поезія «Князь Олег», оскільки дольник тут постає на трискладниковій амфібрахічній основі. Однак між першим і другим твором уміщено поезію «Арфярка» з іншою формою, а вірші «Аскольд і Дір під Царгородом» та «Князь Олег» розмежовують твори «Шотландська пісня» та «Рибак серед моря».

Отже, у першій книжці молодий поет не розташовує поруч віршів з однаковою формою.

1887 року вийшла збірка «З вершин і низин», що склалася з 47-и творів. Книжку розпочинає вірш «Гімн» (Х4, 10-вірші, аВВаССДDee). Далі йде цикл «Веснянки». Звичайно, мав рацію В. Корнійчук щодо структури віршів циклу – у ньому автор у кожному вірші вдається до спеціальної форми: I. «Дивувалась зима...» (Ан2, катрен, аЬсЬ), II. «Гримить! Благодатна пора наступає...» (Амф444441, 6-вірші, ААВВсс), III. «Гріє сонечко!» (Кольцовський п'ятискладовик, астроф., нерим.), IV. «І знов по зелених лугах...» (Амф3Ан3Амф3Ан3, катрени, аВаВ), V. «Земле, моя всеплодющая мати...» (Д4442, катрени, АЬАЬ), VI. «Розвивайся, лозо, борзо...» (14-складовик 8,6,8,6, 8-вірші (4+4), АЬСВDEFЕ), VII. «Не забудь, не забудь...» (Ан2, катрени, аЬаЬ), VIII. «Лице небесне прояснилось...» (Я4, катрени, ААВВ), IX. «Ще щебече у садочку соловій...» (11-складовик (4+4+3)2, катрени, ааЬЬ), X. «Весно, ох довго ж на тебе чекати!» (Д44442, 5-вірші, АЬААЬ), XI. «Рад би я, весно, в весельшій нути...» (Д4, катрени, АЬАЬ), XII. «Ой що в полі за димове!» (8-складовик (4+4), астроф., нерим.), XIII. «Веснянії пісні...» (Х3, катрени, АЬАЬ), XIV. «Думи, діти мої...» (Ан2, катрени, ааЬа), XV. «Весно, що за чудо ти...» (Х4343, 12-вірші (4+4+4), аВаВ...). Поезія «Христос і хрест» має такі ознаки: Х4, катрени, АЬсЬ. Диптих «Журавлі»: I. «Понад степи і поле, гори й доли...» (Я5, сонет на 4 рими: АВВА ВААВ ССД EED), II. «Посланці півночі, в далекім юзі...» (сонет на 4 рими: АВВА ВААВ ССД Dcc). Цикл «Жидівські мелодії» складається з двох творів: I. «Самбатіон» (Амф3,

катрени, AbCb) та II. «Пір'є» (Amф3, катрени, AbAb). Поезії «Молодому другові» та «Пісня і праця» мають такі показники форми: X5, різнострофічний, довільне римування та Д4, катрени, AbAb. Далі розташовано цикл «Думи пролетарія» з трьох віршів: I. «На суді» (Я4-3, восьмивірші (4+4), римування парних версів із чоловічими та дактилічними закінченнями), II. «Милосердним» (Я4, 8-вірші (4+4), римування парних рядків з чоловічими і дактилічними закінченнями), III. «Semper idem!» (X3, катрени, AbAb і ABCB). Форма наступних віршів така: «Ідеалісти» – Амф4, катрени, AbAb, «Всюди нівечиться правда» – Д3, катрени, AbCb, «Беркут» – Я3, 16-вірші (4+4+4+4), aBcB та ін. схеми, «Супокій» – X4, 5-вірш та 6-вірші, AbCCb і AAbCCb, «Ляхам» – Амф3, строфоїди, довільне римування. Цикл «Сонети» складається з 12-ти творів: I. «Сонети – се раби. У форми пута...» (Я5, сонет на 5 рим: AAAA BBBB CDC DEE), II. «Осінній вітре, що могучим стоном...» (Я5, сонет на 4 рими: ABAB ABAB CDC DDC), III. «Тихенько річка котить хвилі чисті...» (Я5, сонет на 5 рим: ABAB ABAB CDC DEE), IV. «Паде до долу листе з деревини...» (Я5, сонет на 4 рими: ABAB ABAB CdC dCd), V. «Вам страшно тої огняної хвилі...» (Я5, сонет на 5 рим: AbAb AbAb CdC dEE), VI. «В снах юности так сквапно ми шукаєм...» (Я5, сонет на 4 рими: AbAb AbAb CdC dCd), VII. «Як те залізо з силою чудною...» (Я5, сонет на 5 рим: ABAB ABAB CCd EEd), VIII. «Смішний сей світ! Смішніший ще поет...» (Я5, сонет на 5 рим: aBaB aBaB CdC EdE), IX. «Сикстинська Мадонна» (Я5, сонет на 5 рим: aBbA AbbA CCd EEd), X. «Ось спить дитя, невинний ангел чистий...» (Я5, сонет на 5 рим: ABAB ABAB CDD CEE), XI. «Пісня будучини» (Я5, сонет на 5 рим: ABBA ABBA CdC EEd), XII. «Досить, досить слова до слів складати...» (Я5, сонет на 4 рими: ABBA ABBA CdC dCd). Далі розташовані такі твори: «В ночі»: (An2, 8-вірші і 10-вірш, різносхемне римування), «Каменярі» (Я3, 10-вірші, різносхемне римування), «Не пора» (An3343, катрени, abab), «Ідилія» (Я5, астроф., неримов.), «Панські жарти (Оповіданє)» (Я4, різностроф., довільне римування).

Зазначимо, що в збірці тричі використано однакові форми: Д4, катрени, AbAb у одинадцятій веснянці та поезії «Пісня і праця»; Я5, сонет на 4 рими ABAB ABAB CdC dCd у IV і VI творах циклу «Сонети» та Я4-3, 8-вірші (4+4), римування парних рядків із чоловічими та жіночими закінченнями в поезії I. «На суді» та Я4, 8-вірші (4+4), римування парних рядків з чоловічими та дактилічними закінченнями у вірші II. «Милосердним». У першому випадку між веснянкою та «Піснею і працею» – аж 10 творів. У другому випадку між IV і VI сонетами поет помістив твір з іншим римуванням: AbAb AbAb CdC dEE. Не так у третьому випадку: поезії «На суді» та «Милосердним» розташовані поруч. Подібність їхньої форми відчутна навіть при наочному ознайомленні. Наведемо перші строфи обох творів.

«На суді»:

Судить мене, судді мої,
Без милости фальшивої!
Не надійтесь, що верну я
З дороги «нечестивої»,

Не надійтесь, що голову
 Пред вами смирно схилю я,
 Що в добрість вашу вірити
 Буду одну хоч хвилю я [9, с. 38].

«Милосердним»:

Нехай і так, що, мов червяк,
 Затоптаний в багно життя,
 Оскорблений, унижений,
 З гнівом в душі згибаю я;
 Нехай і так, що в старця мов,
 Похилий мій, нужденний вид, –
 Та все ж ваш дар непрошений
 Глибоко душу мені ранить [9, с. 41].

Можливим джерелом форми обох творів були окремі «Песни...» Олексія Кольцова, що постали внаслідок силабо-тонізації певних варіантів російського народного тактовика [2, с. 134]. Наприклад: «Весною степь зеленая / Цветами вся разубрана...» і т. д. На російський зразок вказують і русизми: «пред» у першому творі та «оскорблений», «унижений», «сейчас», «пощочиною», «униженим» – у другому. Римування дактилічних закінчень український автор міг спостерегти і в Миколи Некрасова, якого Михайло Гаспаров називав «головним канонізатором дактилічних рим» у російській поезії 1840-х – 1880-х років [2, с. 203]. Утім, на відміну від російського поета (О. Кольцова) І. Франко не дотримується послідовності дактилічних закінчень версів. У творі «На суді» безсумнівні ямбічні трискладовики з дактилічними закінченнями становлять 29 % від усіх рядків. Решта – верси Я4, тому їй визначено розмір цього вірша як Я4-3 [пор. : 1, с. 139]. У поезії «Милосердним» поет ще далі відходить від протоформи: рядки Я3 з дактилічними закінченнями становлять лише 20 % від усіх версів. Тому їй розмір її визначаємо як Я4 (згідно з М. Гаспаровим, структура є монорозмірною, якщо іншорозмірні верси становлять менше, ніж 25 % від усіх рядків). І. Франко не розмежував ці вірші, підкресливши їхню тематичну подібність. Обидві поезії – монолог пролетаря на суді. У першому монолозі розкрито справжні причини його арешту. У другому – ліричний герой гордо відмовляється від фальшивого помилювання. Якщо б ці вірші розмежувати, наприклад, поезією «Semper idem!», то порушується логіка викладу.

1893 року І. Франко перевидав збірку «З вершин і низин». Книга була значно доповнена. Видання вміщувало 201 віршований твір. Описання форми кожного твору збірки не виправдано б розширило межі нашої розвідки. Тому, щодо цієї та всіх наступних поетичних книг І. Франка, будемо розглядати лише випадки «сусідства» творів із подібною або однаковою віршовою структурою.

У другому виданні збірки «З вершин і низин», крім уже зафіксованої («На суді» та «Милосердним»), наявні такі повтори форми: у VIII і IX поезіях із доповненого циклу «Думи пролетарія» та у творах «У цадики» та «З любові» із циклу «Жидівські мелодії».

Восьмий вірш циклу «Думи пролетарія» – «Не люди наші вороги...» – написаний катренами Я4 з римуванням аВаВ:

Не люди наші вороги,
Хоч люди гонять нас і судять,
І запирають до тюрми,
І висмівають нас, і гудять [10, с. 45].

У дев'ятому вірші – «Не довго жив я в світі ще...» – маємо ідентичну форму:

Не довго жив я в світі ще,
Та встиг чимало вже зазнати.
Не що й дало мені життє,
Та все ж дало досить багато [10, с. 46].

Датування поезій таке: перша – 9 квітня 1880 року, друга – 1 квітня 1880 року. У проміжку між цими датами поет створив ще III. «Semper idem!» (3 квітня 1880 року), ХЗ, катрени, AbAb ABAB та V. «Всюди нівечиться правда...» (6 квітня 1880 року), Д4343, катрени, ABCB. Чому поет не розмежував цих творів? Очевидно, задля певної композиційної логіки. Восьмий вірш завершує логіку загальної громадянськості. У дев'ятому – поет переходить до громадянськості особистої («я»). У нього був варіант поміняти IX і X поезії місцями. Тоді й цикл закінчувався б оптимістично. Але І. Франкові, напевно, більше важив трагічний висновок: «А я лишивсь під тином умирати».

Із восьми творів, що склали цикл «Жидівські мелодії», п'ять написано амфібрахієм: «Самбатіон» – АмфЗ, катрени, AbCb; «Пір'є» – АмфЗ, катрени, AbAb; «Асиміляторам» – Амф4, катрени, AbAb і AbCb; «У цадика» – Амф4343, катрени, aBcB; «З любові» – Амф4343, катрени, aBcB. Наведемо перші строфи двох останніх творів:

«У цадика»:

«Ох, цадик, я бідна жидівка, я все
В тобі шанувала власть божу!
З далеких сторін, із підгірських країн
Я з вірою к тобі прихожу [10, с. 246].

«З любові»:

«З гешефту лиш, кажете, жениться жид,
А серця у нього немає...
А знаєте, кілька гешефт той не раз
Любви в собі й горя скриває? [10, с. 250].

За формою виразу ці твори є віршами-монологами, поезіями-звертаннями. Фіксуємо не лише тематичну, а й стилістичну їх подібність. Варто звернути увагу й на час написання творів: «З любові» написано 21–28 серпня 1889 року; «У цадика» – 28–30 серпня 1889 року. Отже, ритм Амф4343, катрени, aBcB наповнював Франкове поетичне відчуття майже десять днів. Об'єднує ці твори спільна тема «жидівської совісті». Очевидно, саме тому І. Франко розмістив ці твори поруч.

Близько
написано
Я4, риму
мужицька
такі показує
(«Голод»
теж поді
чергують
різносхе
1896

було вмі
катрени.
(«В вагов
вірші «Ві
також ти

Остан
між собою
попередн

Пов'яз
ідентичні
«самостій
віршової м
У збір
випадках
п'ятий і ш
двох част
гекзаметра
того ж авт
несамостій

Близькі за формою IV і V вірші циклу «Картка любові». Четвертий є тріолетом, написаний Я4, два 8-вірші з відповідним римуванням, п'ятий – двома дев'ятивіршами Я4, римування відмінне. Дуже подібні перша і друга частина вірша «Гадки над мужицькою скибою» (із циклу «Галицькі образки»). Першу частину характеризують такі показники: Д4, катрени, AbAb, другу – Д4, катрени, AbAb і АВАВ. Одинадцятий («Голод») та дванадцятий («Уривки з поеми «Марійка») твори з цього ж циклу теж подібні за формою: перший – Я4, різностопове та різносхемне римування, чергуються чоловічі та жіночі рими; другий – Я4, різнострофічні, різностопове та різносхемне римування, всі рими – жіночі.

1896 року вийшла друком знаменита поетична збірка «Зів'яле листя». У ній було вміщено 61 поезію, що були згруповані у «три жмутки». Подібна форма – Д4, катрени, AbCb і Д4, катрени, AbAb – характерна для X і XI віршів другої жмутки («В вагоні» та «Смійтесь з мене, вічні зорі!»). Ще П. Филипович помічав у першому вірші «відлуки іронічного Гайневого стилю» [5, с. 85], на що, крім іншого, вказувало також типово «гайнівське» римування другого і четвертого рядків:

І сміються вічні зорі,
Іронічно миготять:
«Ми і ти! – неправда? – доказ,
Що є в світі стійкість, лад!» [11, с. 56].

Остання строфа дев'ятого «гайнівського» вірша і перша десятого змістовно пов'язані між собою. Цілком очевидно, що десята поезія є продовженням, розшифруванням попередньої і своєрідною відповіддю на основну тезу, висловлену в ній:

Смійтесь з мене, вічні зорі!
Я нещасний, я червяк!
В мене серце, нерви хорі,
Не подужають ніяк [11, с. 57].

Пов'язаність цих творів І. Франко підкреслив на версифікаційному рівні – ідентичні розмір і строфа. Однак відмінністю в римуванні поет вказав на «самостійний» характер другого твору. Маємо вражаючий приклад не просто віршової майстерності, а версифікаційної віртуозності.

У збірці «Мій Ізмарагд» (1898), що складається зі 105 творів, лише у двох випадках фіксуємо розташовані поруч вірші з ідентичною формою. Такими є п'ятий і шостий вірші циклу «Паренетікон». П'ятий вірш «Богач» складається з двох частин, написаних силабо-тонічним відповідником елегійного дистиха. Рядки гекзаметра і пентаметра тут переділені, очевидно, через поліграфічні вимоги (до того ж автор другі піввірші не розпочинає з великої літери, наче підкреслює їхню несамостійність). Наведемо третю «строфу» другої частини вірша:

Глупий! Ти Бога здурити гадаєш
сим датком мізерним, –

Кривда ж твоя, наче грім
супроти тебе гримить! [12, с. 24].

Наступний (шостий) твір має таку ж версифікаційну будову:

Серцем молився Мойсей
і скорботою духу цілого;
І говорив йому Бог:
«Що так до мене кричиш?» [12, с. 24].

Чому поет розташував ці твори поруч? Чи не тому, що пафос повчальності поєднується з тематикою стосунків людини і Бога? Непрямим запереченням цього здогаду може бути форма одного з автографів одинадцятого вірша «Хоч від хліба здержусь...»:

Сли я здержуся від хліба, проте ж від гніву не здержуся,
Не чоловік я, а звір!
Адже ж і звір не їсть хліба, – та кров п'є і шарпає тіло,
Так і фальшивий святець, що свого брата чорнить [6, т. 2, с. 485].

Утім, поет відмовився від цієї форми і остаточний варіант твору постає у вигляді катренів двостопового анапеста з римуванням ааВВ – ААВВ. Напевно, автор побоювався явища монотонності форми. Цілком ймовірно, що вірш «Серцем молився Мойсей...» І. Франко подав після диптиху «Богач» саме тому, що ці твори подібні щодо форми. Це – рідкісний випадок свідомого заперечення постом власної версифікаційної вимоги.

Подібні міркування стосуються дев'ятого («Себе самого наперед...») та десятого («Хоч хто і сто літ проживе...») творів з «Паренетікона». Наведемо перші строфи віршів:

Себе самого наперед	Хоч хто і сто літ проживе
Застав робить, що слідує,	Безчесно, непоздержливо, –
А лиш потому інших вчи, –	Волів би день один прожить
Тоді з дороги не схибиш [12, с. 27].	У чесноті, в думках святих [12, с. 28].

Ознаки цієї форми: Я4, катрени, нерим. Між творами є певна відмінність щодо чергування чоловічих і дактилічних закінчень версів (у дев'ятому творі 6 рядків навіть римуються), але загалом вона несуттєва.

Схожою є форма двадцять другого («Багатство злом не є...») та двадцять третього («Як риба без води...») творів із циклу «Паренетікон». Однак, у двадцять третьому вірші замість катрена постає 6-вірш. Так само схожі п'ята («Добру науку приймай...») та шоста («Хто має мудрість, а з неї...») строфи, проте є різниця в розмірі та римуванні.

У збірці «Із днів журби» (1900), що її склали 36 творів, перші дві поезії – (І. «День і ніч сердитий вітер...») та ІІ. «В парку є одна стежина...») – характе-

рижуються однаковими показниками форми: X4, катрен, AbCb. Наведемо перші строфи кожного твору:

День і ніч сердитий вітер б'єсь о дому мого ріг, наче пес голодний, вис і валить прохожих з ніг [13, с. 3].	В парку є одна стежина, де колись ходила ти, – бачиться, в піску сріблястім міг би ще твій слід знайти [13, с. 4].
--	---

Вірші настільки близькі настроєво (сум за втраченим), що другий сприймається як продовження першого. Саме цим і пояснюється тотожність форми. Цікаво, що цю форму поет продовжує в перших чотирьох рядках наступного вірша «У парку», але потім, наче спохопившись, що впадає у ритмічну монотонність, додає ще два верси. Маємо 6-вірші AbCbDb:

Ніч. Немов копиці п'їтьми
бовваніють дерева.
Де-де, наче злота шпилька
лямпа п'їтьму пробива.
Ген далеко в павільйоні
банда гучно виграва [13, с. 5].

Вірші п'ятий («В село ходив. Душа щемить і досі...») та шостий («Ось панський двір! На згірю край села...») із циклу «Спомини» мають подібну (Я5, терцини), але не тотожну будову. Римунання у першому з них: AbA bCb і т. д., а в другому – aBa BcB і т. д.

Надзвичайно цікаве явище повтору подібних та однакових форм фіксуємо у збірці 1906 року «Semper tigo», що складається із 38 творів. У частині збірки за назвою «Із книги Кааф» перші шість віршів, що, як і в першоджерелі, характеризуються морально-дидактичним спрямуванням, написано терцинами (Я5 зі специфічним римунанням). Перелічимо їх із зазначенням початкового римунання і завершення твору:

- I. «У сні знайшов я в дивную долину...»: AbA bCb і т. п., закінчується 2-віршами Ab Ab;
- II. «Поете, тям, на шляху життьовому...»: AbA bCb і т. п., закінчується одним рядком A;
- III. «Гуманий будь, і хай твоя гуманність...»: ABA BCB і т. п., закінчується одним рядком A;
- IV. «Як трапиться тобі в громадськїм ділі...»: ABA BCB і т. п., закінчується одним рядком A;
- V. «Ти йдеш у вишукано-скромнім строї...»: ABA BCB і т. п., закінчується катреном ABAB;
- VI. «Дівчино, каменю дорогоцінний...»: ABA BCB і т. п., закінчується одним рядком A.

У цих віршах поет, як і Леся Українка у циклі «Ритми» (порівняння циклів «Ритми» Лесї Українки та «З книги Кааф» І. Франка – тема окремого спеціального дослідження), йшов за подібністю змісту (дидактизм), а відповідно й за подібністю

форми. Щоправда, й тут він вдався до різноманітності. Лише один раз – у III і IV віршах фіксуємо цілковитий повтор форми.

Однакову форму (Я5, періоди, нерим.) І. Франко застосував у віршах «Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер виє...» та «Як голова болить!». Твори близькі змістовно (філософська лірика, рефлексії інтелігента-митця), а отже, і щодо форми.

У збірці «Давнє й нове» (1911), що складається зі 164 творів, фіксуємо три випадки повторення форми в сусідніх віршах. Перший – як і в «Моєму Измарагді» – проглядається у IX і X віршах «Паренетікона». Другий – стосується IX та X творів із розділу «Легенди». Легенда «Фуль, цар єгипетський» написана катренами X4 з римуванням AbCb. Легенда «Зороастрова смерть» розпочинається катреном X4 з римуванням ABCB, але подальші 6 катренів мають римування AbCb. Пояснення такого повтору подає у примітці до другого твору сам автор: «Писано тоді ж і друкують там же. Мотиви обох легенд узяті з грецького літопису Івана Малали» [15, с. 125].

Восьмий твір розділу «Із злоби дня. Із тридцятиліття 1878 – 1907» «Сучасний літопис» написаний катренами Амф4343 або Амф4 з переходом у дольник. Наприклад:

«Всю нині житейську печаль возложім!»
Сказали отці Єзуїти,
І радили руським попам, щоб свій дім
Покинули, жінку і діти [15, с. 192].

Дев'ятий твір цього ж розділу – «Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р.» написаний такими ж катренами. Наприклад:

Підгіре і гори, краса полонин,
Повітре і чистії води,
Усе те прекрасно, щоб хто лиш один
Узяв антрепрізу погоди [15, с. 229].

У цьому разі тотожність форми легко пояснюється: X4343 з переходом у дольник – форма сатиричного твору Генріха Гайне «Німеччина». Це – щодо «Сучасного літопису». У Гайневій поемі описано подорож ліричного героя. Звідси й форма «Мандрівки» І. Франка.

Подібність (не тотожність!) форми простежуємо у XXIII і XXIV, XXXV і XXXVI віршах «Паренетікона».

У збірці фіксуємо явище уникнення повтору однієї форми. П'ятий вірш «Паренетікона» «Богач» складається із трьох частин. Перша і друга, як і в «Моєму Измарагді», виконані силабо-тонічним відповідником елегійного дистиха (Дбц і Дбцу1). Третя частина твору у збірці «Мій Измарагд» теж була «елегійна» («Серцем молився Мойсей...»).

У «Давньому й новому» поет подає нову третю частину («Не мав богач, що ліпшого робити...», Я5, двовірші, AA), а «Серцем молився Мойсей...» стає шостим

віршем «Паренетікона». Отже, І. Франко уникає подвійного повтору однієї форми.

У збірці «Із літ моєї молодості» (1914), що складається із 35-и віршів, у розділі «Наші чесноти», твори 29-й («А. Діяльність») та 30-й («Б. Патріотизм») характеризуються однаковою формою: Ябц, катрени, AbAb. Вірші об'єднують спільний пафос (сатира), а отже, і форма. Подібна форма властива 31-ому творові «В. Згідливість»: Ябц, катрени, але римування відмінне – aaBB.

Чи мав цей Франків досвід якимсь значення для української літератури? Відповідь на це питання є темою спеціального дослідження. Тут обмежимося тим, що наведемо окремі приклади.

Абсолютно дотримувалася розглянутого версифікаційного принципу учениця І. Франка Уляна Кравченко (Юлія Шнайдер) у збірці «Prima vera» (1885). Те, що її книжка вийшла раніше від «З вершин і низин» І. Франка, у цьому контексті значення не має: у виданні збірки поетеси І. Франко брав найактивнішу участь. Книга складається з 38-и поезій, пронумерованих римськими цифрами. У семи випадках форма повторюється: Я4, катрени, AbAb (VI, XX), Я5, катрени, АВАВ (VII, XII, XIX, XXVIII), Я5, катрени, aBaB (IV, XIX, XXXI), Я5252, катрени, АВАВ (III, XXXIV, XXXVI, XXXVIII), Я5252, катрени, AbAb (XIII, XXXII), Амф4343, катрени, AbAb (XXII, XXIX), 14-складовик 8,6,8,6, катрени, ABCB (V, VIII, XXIII). Нумерація віршів засвідчує, що жодного разу твори з однаковою формою поруч не розташовані.

Подібний принцип розташування віршів у збірках продемонструвала Леся Українка, яка також називала І. Франка «дорогим учителем». Є, однак, і відмінності. У чотирьох прижиттєвих збірках поетеси фіксуємо чотири випадки розташування поруч поезій з однаковою формою. Кожен з них має своє «виправдання». Однакові за формою вірші циклу «Ритми» пов'язані з вимогою однієї інтонації. Повторення форми в поезіях: «Ой, здається, не журюся, таки ж я не рада...» і «Ой піду я в бір теменький, там суха смерека...» пояснюється особливостями стилю (обидва твори – пісенні, написані в ритмі коломийки). Нарешті, повтор форми у віршах «Всі наші сльози тугою палкою...» і «Сон» та у творах «Обгорта мене туга, болить голова...» і «До товариша» зумовлені «зіткненням» останньої поезії циклу та наступного твору.

Отже, у поетичній творчості І. Франко керувався двома версифікаційними принципами. Перший – загальнопоетичний – використовувати якомога більше віршових форм (розміри, строфи, способи і схеми римування). Другий – прикладний – при укладанні поетичної книги не розташовувати поруч творів з однаковою формою. Цього принципу поет дотримувався, але не абсолютизував. У восьми збірках – від «З вершин і низин» (1887) до «Із літ моєї молодості» (1914) – фіксуємо окремі приклади «сусідства» творів з однаковою формою. Більшість із них можуть бути пояснені змістовою спільністю таких поезій. Лише один раз – у книзі «Мій Ізмарагд» – поет розташовує поруч твори внаслідок подібності форми, але потім, наче обдумавшись, «розводить» їх у книзі «Давне й нове».

Цікаво, що версифікаційний принцип, який І. Франко застосовував при komponуванні збірок, запозичували поети-сучасники.

Список використаної літератури

1. Бунчук Б. Віршування Івана Франка : [монографія] / Борис Бунчук. – Чернівці, 2000. – 308 с.
2. Гаспаров М. Л. Очерк истории русского стиха / М. Гаспаров. – Москва, 2000. – 352 с.
3. Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка : горизонти поетики / Валерій Корнійчук. – Львів, 2004. – 488 с.
4. Українка Леся. Збір. творів : у 12 т. / Леся Українка. – Київ, 1975–1979.
5. Филипович П. Літературно-критичні статті / П. П. Филипович. – Київ, 1991. – 270 с.
6. Франко І. Збір. творів : у 50 т. – Київ, 1976–1986.
7. Франко І. Твори : у 20 т. – Київ, 1950–1956.
8. Франко І. Баляди і розкази / Іван Франко. – Львів, 1876. – 32 с.
9. Франко І. З вершин і низин : зб. поезій / Іван Франко. – Львів, 1887. – 252 с.
10. Франко І. З вершин і низин : зб. поезій / Іван Франко. – Вид. 2-е, доповн. – Львів, 1893. – 474 с.
11. Франко І. Зів'яле листе : Лірична драма / Іван Франко. – Львів, 1896. – 112 с.
12. Франко І. Мій Ізмарагд : Поезії / Іван Франко. – Львів, 1898. – 164 с.
13. Франко І. Із днів журби / Іван Франко. – Львів, 1900. – 127 с.
14. Франко І. Semper tiro : зб. поезій / Іван Франко. – Львів, 1906. – 142 с.
15. Франко І. Давнє й нове : Поезії / Іван Франко. – Львів, 1911. – 263 с.
16. Франко І. Із літ моєї молодости : зб. поезій / Іван Франко. – Львів, 1914. – 124 с.
17. Чамата Н. П. Ліричний цикл у поезії Івана Франка / Н. П. Чамата // Іван Франко і світова культура : Мат. міжнар. симпоз. ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.) : у 3 кн. – Київ : Світ, 1989. – Кн. I. – С. 240–243.
18. Шаховський С. Майстерність Івана Франка / Семен Шаховський. – Київ, 1956. – 192 с.
19. Шнайдер Юлія. Prima vera : зб. поезій. – Львів, 1885. – 40 с.

VERSIFICATION FEATURES OF THE COMPILATION OF IVAN FRANKO'S POETRY COLLECTIONS

Borys BUNCHUK

*Yuriy Fedkovych National University of Chernivtsi,
Department of Ukrainian Literature,
2, Kotsiubynskoho Str., Chernivtsi, Ukraine, 58012,
e-mail: clg-phil@chnu.edu.ua*

The paper reveals that Ivan Franko when arranging his collections of verse tried to avoid juxtaposing poems with the same poetic form. However, he did not absolutize this principle. There are several examples of poems with the same form placed alongside. This may be due to the similarity of the messages they are supposed to deliver.

Keywords: poetry, poem, form, meter, strophe, rhyme.

Міжнарод

Фр
Тр
пр
по
за
шк
об
6) і

Пор
поетичн
новий, д
дослідж
або тих
поетолог
інтересу
Самсов І
й англо-
Шлаффе
теоретик
поодинок
поетолог
Артемен
як заува
творчої д
метаопис
процеси
структур
індивідуа
авторсько